

वैष्णवद्विजानां प्रातर्विधिस्त्रिकाल-

संध्या तर्पणं च.

गोस्वामिकुलकौस्तुभ-

१०८ श्रीगोकुलनाथमहाराजानां

निदेशेन–बृहन्मंदिरात्

श्रीमद्बालकृष्णविद्यालयच्छात्रेण

हरिकृष्ण वीरजी शास्त्रिणा

संशोध्य प्रकाशितम्

श्रीकृष्णमुद्रालयेमुद्रापितम्

अनंतवाडी–मुंबई.

संवत् १९७५.

1000 Copies [1918] 2nd Edition.

Compiled by– Harikrishna Virji Shastri.
Published ,, – Harikrishna Virji Shastri.

C/o Balkrishna Pathshala, Guculnathji Maharaj Bigmandir;
3rd Bhoiwada, Bhuleshwar Bombay.

Printed by R. H. Patel, Krishna Printing Press
9, Anantwadi; Bombay 2.

॥ श्रीहरिः ॥

श्रीबालकृष्णः प्रभुर्विजयते.

वैष्णवद्विजाना प्रातर्विधिस्त्रिकाल-संध्या तर्पणंच.

रात्रेः पश्चिमयामस्य मुहूर्तो यस्तृतीयकः ।
स ब्राह्म इति विज्ञेयो विहितः स प्रबोधने ॥ १ ॥

અર્થ—રાત્રીના ચોથા પ્રહરનું ત્રીજું મુહુર્ત એટલે પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી રહે તે 'બ્રાહ્મ મુહુર્ત' કહેવાય છે. જાગવાને માટે એજ સમય ઉત્તમ કહેલો છે

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय परं ब्रह्म विचिन्तयेत्

અર્થ—બ્રહ્મ મુહુર્તમાં ઉઠી પરબ્રહ્મ એટલે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું પોતાના હૃદયમાં ચિંતવન કરવુ અર્થાત્ નામોચ્ચારણ પૂર્વક સ્મરણ કરવુ.

श्रीगोवर्द्धननाथपादयुगलं हैयंगवीनप्रियं
नित्यं श्री मथुराधिपं सुखकरं श्रीविट्ठलेशं मुदा ॥
श्रीमद्द्वारवतीशगोकुलपती श्रीगोकुलेन्दुं विभुं
श्रीमन्मन्मथमोहनं नटवरं श्रीबालकृष्णं भजे ॥ १ ॥

श्रीमद्वल्लभविठ्ठलौ गिरिधरं गोविंदरायाभिधं
श्रीमद्बालककृष्णगोकुलपती नाथं रघूणां तथा
एवं श्रीयदुनायकं किल घनश्यामं च तद्वंशजान्
कालिंदीं स्वगुरून्गिरिंगुरुविभून्स्वीयप्रभूंश्चस्मरेत ॥२ ॥

અર્થ—શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજી, શ્રીનવનીતપ્રિયજી, શ્રીમથુરેશજી, શ્રી વીઠ્ઠલનાથજી, શ્રીદ્વારકાનાથજી, શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રી ગોકુલચંદ્રમાજી, શ્રીમદનમોહનજી, શ્રીબળદેવજી, શ્રીયમુનાજી, શ્રીગિરિરાજજી, તથા ગુરૂનાં સેવ્ય સ્વરૂપ અને પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્ય (મહાપ્રભુજી) ગોસ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી, (શ્રીગુસાંઇજી) તથા તેમના સાત પુત્રો શ્રીગિરિધરજી, શ્રીગોવિંદરાયજી, શ્રીબાળ-કૃષ્ણજી, શ્રીગોકુળનાથજી, શ્રીરઘુનાથજી, શ્રીયદુનાથજી, શ્રીઘનશ્યામજી, તથા પોતાના નિવેદન મંત્રોપદેષ્ટા જે ગુરૂ હોય તે, આ પ્રમાણે સર્વેનાં નામોચ્ચારણ કરવાં.

इत्येवं संस्मृत्य—અર્થ—આમ સ્મરણ કરીને

समुद्रमेखले देवि पर्वतस्तनमंडले ॥
विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥ १ ॥

इति भूमिं प्रार्थ्य—એમ ભૂમીને પ્રાર્થના કરીને

न फालकृष्टे न जले न चित्यां नच पर्वते
न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ॥
न ससत्वेषु गर्तेषु न गच्छन्नापि च स्थितः
न नदीतीरमासाद्य न च पर्वतमस्तके ॥
इति निषिद्धदेशान् विहाय ॥

અર્થ—ખેડેલાં ખેતરમાં, જલાશયની સમીપમાં, ચિતામાં પર્વતમાં, દેવાલય સંબન્ધી સ્થળમાં, રાફડામાં, પ્રાણી સહિત ખાડામાં, ઉભો રહેલો, જવાવાળો, નદીના તીરમાં અને પર્વતની ઉપર મળ મુત્ર કરવા નહી આ પ્રોક્ત દેશાદિ છોડીને શૌચ કરવો.

ततः ત્યાર પછી

एका लिंगे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश
उभयोः सप्त दातव्या मृदास्तिस्रस्तु पादयोः ॥ १ ॥

અર્થ—મુત્રેંદ્રિયને એકવાર, ગુદાને ત્રણવાર, ડાબા હાથને દશવાર, બન્ને હાથ ભેગા કરી સાતવાર અને બન્ને પગ ઉપર ત્રણવાર મૃત્તિકા (માટી) લગાડવી. જે જે અંગોમાં જેટલી જેટલી વખત મૃત્તિકા (માટી) લગાડવામાં આવે તેટલી તેટલી વખત જળથી તે તે અંગો ધોવાં અને પગ ધોવા પછી ફરી બન્ને હાથ ભેગા કરી ત્રણવાર મૃત્તિકા લગાવી જલથી ધોઈ નાખવા

इत्येवं शुद्धिं कृत्वा—આવી રીતે શુદ્ધિ કર્યા પછી

खदिरश्च कदम्बश्च करञ्जश्च वटस्तथा ॥
तिन्तिणी वेणुपृष्ठश्च आम्रनिम्बौ तथैव च ॥ १ ॥
अपामार्गश्च बिल्वश्च अर्कश्चोदुम्बरस्तथा
एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्मणि ॥ २ ॥

અર્થ— * ખેર, કંદબ, કરંજ, વડ, આંમલી, આંબો, લીંબડો, અઘાડો, બીલી, આકડો, અને ઉંબરો એ વૃક્ષોનું કાષ્ટ દન્તધાવનમાં પ્રશસ્ત છે.

એવા સ્મૃત્યુક્ત કાષ્ટ બાર આંગળ લાંબુ, સીધું, ટચલી આંગળીના ટેરવા જેવું જાડું લઇ ધીમે ધીમે દાંતને ઘસવા પછી બાર વખત કોગળા કરી મુખ શુદ્ધ કરવું

ततः ત્યાર પછી

पुष्करादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा
आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥ १ ॥
श्रीकृष्णवल्लभे देवि यमुने पापहारिणि
सेवायै स्नातुमिच्छामि जलेऽस्मिन्सान्निधिं कुरु ॥ २ ॥
इत्यावाह्य स्नायात् ।

---

* ખેર એ બાવળને મળતી જાત છે.

અર્થ—આ પ્રમાણે આવાહન કર્યા પછી સમગ્ર શરીરને સારી રીતે પલાળી ટાઢા જળથી ત્રણ કોગળા કરી નાક તથા કાનમાં આંગળીઓ ઘાલી સર્વાંગ અર્થાત્ મસ્તકથી પગ સુધી જળ વહી જાય એવી રીતે શ્રીહરિ સ્મરણ પૂર્વક સ્નાન કરવું.

धृतपवित्रवस्त्रोपवस्त्र आसन उपविश्य शरीरशुद्ध्यर्थम्

અર્થ—સ્નાન કર્યા પછી ધોયેલા વસ્ત્ર અથવા પટવસ્ત્ર અથવા ઉર્ણા વસ્ત્ર વા કંતાન વિગેરે પવિત્ર વસ્ત્ર ધારણ કરી પ્રથમ દર્ભાસન પાથરી તે પર બનાત અર્થાત ધાબળી વિગેરેનું આસન બિછાવી તે ઉપર બેસી પ્રથમ દેહની શુદ્ધીને માટે.

गृह्णामि गोकुलाधीश चरणामृतमादरात्

अतस्त्वत्सेवनासिद्ध्यै मयि दीने कृपां कुरू ॥ १ ॥

इममष्टाक्षरं वा मंत्रं जपंश्चरणामृतं संसेव्य नयनयोर्मस्तके हृदये च स्पृशेत्.

અર્થ—આ શ્લોક બોલી અથવા અષ્ટાક્ષર મંત્ર બોલી શ્રીજીનું ચરણામૃત મુખમાં લેવું અને તેને આંખે મસ્તકે તથા હૃદયમાં લગાડવું.

ततस्तर्जन्या प्रसादात्मकेन चंदनादिना द्वादशतिलका-न्कुर्यात् । प्रसादचन्दनाभावे उपलब्धचन्दनादौ चरणामृतं गोपीचन्दनं वा संयोज्य तेन तिलकान्कुर्यात् ॥

અર્થ—તર્જનીથી ભગવત્પ્રસાદી કેસર, કુંકુમ, વા ચંદન ઈત્યાદિ દ્રવ્યોમાંથી કોઇપણ દ્રવ્યથી દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં જો પ્રસાદી કુંકુમાદિ ન હોય તો કુંકુમાદિકમાં ગોપીચંદન અથવા ચરણામૃત મેળવી લેવું એટલે તે પ્રસાદી થયું ગણાયછે. દ્વાદશ તિલકના પ્રમાણ વિશે સ્કંદપુરાણમાં માર્ગશીર્ષ માહાત્મ્યમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ब्रह्मन्द्वादशपुण्ड्राणि वैष्णवःसततं धरेत्

मूर्द्धि मूलेन मंत्रेण शेषं द्वादशनामभिः ॥ १ ॥

અર્થ—હે બ્રહ્મન્ વૈષ્ણવે નિરંતર કેશવાદી દ્વાદશ નામોચ્ચારણ પૂર્વક દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં અને છેવટ 'વાસુદેવાય નમઃ' આ મૂળમંત્રથી મસ્તક પર ધારણ કરવું

आचार्यास्तु तत्त्वदीपनिबन्धे.

दण्डाकारं ललाटे स्यात्पद्माकारं तु वक्षसि ॥

वेणुपत्रनिभं बाह्वोरन्यद्दीपाकृति स्मृतम् ॥

दण्डाकारमिति चरणाकारस्याप्युपलक्षणम्

અર્થ—લલાટમાં દણ્ડાકૃતિ તથા ભગવચ્ચરણના આકારવાળું હૃદયમાં કમલની કલીના આકારવાળું તિલક કરવું અને તે શિવાય બીજા સઘળાં અંગોમાં દીપકની જ્યોતિના આકારવાળાં તિલક કરવાં.

તિલક કેવું કરવું તેને માટે નીચે પ્રમાણે પણ લેખ છે. આગળ જ્યાં **दण्डाकारं** એ પદ આવ્યું છે. ત્યાં **चरणाकारम्** એવો પણ પાઠ છે આ પાઠ માટે એવું પ્રમાણ છે કે—

हरेः पादाकृतिमात्मनो हिताय मध्येच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं यो धारयति स परस्य प्रियो भवति स मुक्तिमान् भवतीति श्रुतेः

જે પુરૂષ શ્રીહરિના ચરણના આકારવાળું અને વચમાં છિદ્રવાળું ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર આત્માના કલ્યાણ માટે ધારણ કરે છે તે પરમાત્માનો પ્રિય થાય છે તે મુક્તિમાન થાય છે.

ललाटे केशवं विद्यान्नारायणमथोदरे ॥
माधवं हृदये न्यस्य गोविन्दं कंठकूपके ॥ १ ॥
विष्णुं च दक्षिणे कुक्षौ तद्भुजे मधुसूदनम् ॥
त्रिविक्रमं कर्णमूले वामकुक्षौ तु वामनम् ॥ २ ॥
पद्मनाभं पृष्ठदेशे ककुद्दामोदरं स्मृतम् ॥
मूर्ध्नि मूलेन मंत्रेण शेषं द्वादशनामभिः ॥ ३ ॥

અર્થ—તિલક કરતી વખતે લલાટમાં તિલક કરતાં કેશવાય નમઃ; નાભી ઉપર કરતાં નારાયણાયનમઃ; હૃદયમાં કરતાં માધવાયનમઃ; કંઠમાં કરતાં ગોવિંદાયનમઃ; જમણીકેડે કરતાં

વિષ્ણુવેનમઃ, જમણા બાહુએ કરતાં મધુસૂદનાયનમઃ, જમણા કાનના મુલમાં કરતાં ત્રિવિક્રમાયનમઃ, ડાબી કેડે કરતાં વામનાયનમઃ, ડાબા બાહુએ કરતાં શ્રીધરાયનમઃ ડાબા કાનના મુલમાં કરતાં હૃષીકેશાયનમઃ, પીઠમાં કરતાં પદ્મનાભાયનમઃ અને કકુપ એટલે કાંધપર કરતાં દામોદરાયનમઃ છેવટે બાકી, હાથમાં લાગી રહેલાં કુંકુમાદીને ધોઇ તે જલ વાસુદેવાયનમઃ, એ નામ લઇ માથે ચડાવવું

उच्चैश्चत्वारि चक्राणि बाहुमूले तु दक्षिणे
नाममुद्राद्वयं नीचैरेकमेकं तयोरपि ॥ १ ॥
मध्ये तत्पार्श्वयोश्चैव द्वे द्वे पद्मे च धारयेत्
वामेऽपि चतुरः शंखान्नाममुद्रा च पूर्ववत् ॥ २ ॥
पद्ममेकं गदे द्वे द्वे पार्श्वयोरिति भेदतः
ललाटे पद्ममेकं च नाममुद्रां तथा हृदि ॥ २ ॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि मध्ये शङ्खावुभावुभौ
हृत्पार्श्वयोस्तनादूर्ध्वं गदापद्मानि बाहुवत् ॥ ४ ॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि कर्णमूलद्वयोरधः
एकमेकं तदन्येषु तिलकेषु च धारयेत् ॥ ५ ॥
सम्प्रदायस्य मुद्रा तु धार्या शिष्टानुसारतः
यथारुच्यथवा धार्या न तत्र नियमो भवेत् ॥ ६ ॥

અર્થ—જમણા બાહુના મૂલમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર ચક્ર તેની નીચે એક નામમુદ્રા તેની નીચે એક શંખ; તેની નીચે ફરીથી એક નામમુદ્રા અને તેની આજુબાજુએ બન્ને મળી ચાર પદ્મ ધારણ કરવાં. એવીજ રીતે જમણા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો કરવાં અને તેઓની વચમાં રાખેલા માર્ગમાં બે શંખો કરવા. તથ તેની આજુ બાજુએ બે બે મળી ચાર પદ્મો કરવાં. હૃદયમાં એક નામમુદ્રા અને તેની ચારે બાજુએ સમ્પ્રદાય મુદ્રાઓ ચાર કરવી. લલાટમાં ભ્રૂકુટી પાસે તિલકની વચમાં એક પદ્મ અથવા એક ગદા ફરી તેની ઉપર મસ્તકના કેશ પર્યંત સમ્પ્રદાયમુદ્રાઓ કરવી. ડાબા બાહુના મૂલમાં અર્થાત ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર શંખો તેની નીચે એક નામમુદ્રા, તેની નીચે એક ચક્ર, અને તેની નીચે બીજી એક નામમુદ્રા તથા તેની બન્ને બાજુએ બેબે મળી ચાર ગદાઓ કરવી. તેજ પ્રમાણે ડાબા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો વચમાં એક એક શંખ બન્ને બાજુ બબે ગદા કરવી તેવીજ રીતે ડાબા કાનની નીચેથી કંઠ પર્યંત ત્રણ ચક્રો કરવાં તથા કંઠના તિલકની વચ્ચે એક ચક્ર કરવું એક શંખ ધારણ કરવો એવો પણ પ્રકાર છે નાભિ ઉપર જમણી ડાબી બન્ને કેડો ઉપર પીઠ ઉપર તથા કાંધ ઉપર એક એક ચક્ર કરવું.

भगवत्सेवां कुर्वाणो वैष्णव इमाः षण्मुद्रा धारयेत् ।
तदन्यस्तु पद्मं संप्रदायमुद्रां च धारयेत्.

અર્થ—ભગવત્સેવા કરનાર વૈષ્ણવે ઉપર લખેલી છ મુદ્રાઓ અવશ્ય ધારણ કરવી અને બીજાઓએ કેવલ પદ્મ તથા સંપ્રદાયમુદ્રા ધારણ કરવી.

मुद्रा केवी रीते छापवी

तेनो नकशो.

११ मा पृष्टमां जुवो.

એક અક્ષર લખેલ છે તેનો ખુલાસો सं- એ અક્ષરથી સંપ્રદાયની છાપ श- શંખ च- ચક્ર ग- ગદા અને प- પદ્મની છાપ મારવાનું સૂચવે છે એમ સમજવું.

कर्णमूल　　　　　　　　　　　　　　कर्णमूल
च.　　　　　　　　　　　　　　　　च.
च.　　　　　　　　　　　　　　च.
च.　　　　कंठमूल　　　　च.
च.

दक्षिणबाहुदण्ड　　　　　　　　　　　　　　वामबाहुदण्ड
च.　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　शं.
च. च.　　　　　　　　　　　　　　　　　　शं. शं.
प. च. प.　　दक्षिणस्तन　　　　　वामस्तन　　ग. शं. ग.
प. ना प.　　　|　　　　　　　　　|　　　　ग. ना. ग.
शं.　　　　　च.　　　　　　　　　च.　　　　च.
ना.　　　प. शं. प.　　　　　　ग. शं. ग.　　　ना.
च.　　　　हृदय　　　　च.
प. शं. प.　　　|　　　　ग. शं. ग.
च.　　　　स　　　　च.
सं. नाम. स.

दक्षिण पार्श्व　　　　　　नाभि　　　　　　वाम पार्श्व
च.　　　　　　　　　　च　　　　　　　　च.
पृष्ठ

एकाक्षरोंके पूर्ण नाम—सं.—संप्रदाय, शं.—शंख, च.—चक्र, ग.—गदा, प.—पद्म.

॥ अथ प्रातःसंध्या. ॥

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ॥

यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ॥ १ ॥

અર્થ—આ મંત્ર ભણી જમણા હાથની અનામિકા આંગળીથી અથવા દર્ભની શલાકાથી પોતાના મસ્તકપર અને બીજાં પણ સઘળાં અંગોપર માર્જન કરવું અર્થાત્ તે જલ થોડું થોડું છાંટવું.

इत्यात्मानं संप्रोक्ष्य એ પ્રમાણે પોતાના શરીર ઉપર જલ પ્રોક્ષણ કરીને

ॐ केशवायनमः, ॐ नारायणाय नमः, ॐ माधवाय नमः इत्याचम्य

અર્થ—એમ ત્રણ આચમન કરવાં તે પછી

ॐ गोविन्दायनमः આ મંત્ર ભણી આચમનીમાં જલ લઇ જમણા હાથની હથેલી ધોઇ નાંખવી

ततः पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः । कूर्मो देवता । सुतलं छंदः । आसने विनियोगः ।

ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम्

ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વીને હાથ લગાવી પૃથ્વી સ્તુતિ કરવી

इति भूमिं स्पृष्ट्वाऽचम्य प्राणायामं कुर्यात् ।

પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી પ્રથમ કહેલ ત્રણ નામોવડે આચમન કરી—પ્રાણુયામ કરવો–તેની વિધિ નીચે પ્રમાણે.

ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिः । गायत्री छंदः । अग्निर्देवता । शुक्लो वर्णः । सर्वकर्मारंभे विनियोगः । सप्तव्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपा ऋषयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि अग्निवाय्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवा देवताः अनादिष्टप्रायश्चित्ते प्राणायामे विनियोगः । गायत्र्या विश्वामित्र ऋषिः (क्षत्रियो बृहस्पति ऋषिः त्रिष्टुप् छंद इति । वैश्यस्तु प्रजापति ऋषिः जगती छंद इति ब्रूयात्) सविता देवता अग्निर्मुखमुपनयने प्राणायामे विनियोगः

ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यम् (इति व्याहृत्युत्तरं ब्राह्मणो गुरूपदिष्टां) ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोमिति. (क्षत्रियः) ॐ देव सवितः प्रसुवयज्ञं प्रसुवयज्ञपतिं भगाय दिव्यो गंधर्वः केतपूः केतंनः पुनातु वाचस्पति वाचं नः स्वदतु स्वाहा । वैश्यस्तु व्याहृत्युत्तरं ॐ

विश्वारूपाणि प्रातिं मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे विनाकंमख्यत्सविता वरेण्यो नु प्रयाणं मुषसो विराजति । इति यथावर्णं गायत्रीं ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोमिति जपन् प्राणानायमेत् ।

પ્રાણાયામ—બ્રાહ્મણોએ—સાત વ્યાહૃતિ એટલે ॐ ભૂ:થી શરૂ કરી ॐ સત્યં સુધી બોલી પોતાનો ગાયત્રી મંત્ર પૂરો બોલી રહ્યા પછી आपो ज्योतिरसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् સુધી બોલવું અને ક્ષત્રી તથા વૈશ્યે પોતપોતાની ગાયત્રી, જે ઉપર સંસ્કૃતમાં જણાવેલી છે તે, સાતે વ્યાહૃતિ બોલ્યા પછી બોલવી અને તે પછી आपो ज्योतिरसोऽमृत ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् સુધી બોલવું અને આખો મંત્ર બોલીએ ત્યાંસુધી ડાબે છિદ્રેથી પ્રાણ ખેંચવો બીજી વખત બોલીએ ત્યાંસુધી પ્રાણ રોકવો અને ત્રીજી વખત બોલીએ ત્યાં સુધી પ્રાણ ઉતારવો તેને અનુક્રમે પૂર્વક કુંભક-ને રેચક કહે છે.

॥ संकल्प. ॥

ततः । ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्धे । श्रीश्वेतवाराहकल्पे । वैवस्वतमन्वंतरे । अष्टाविंशतितमे

कलियुगे कलिप्रथमचरणे । जम्बूद्वीपे । भरतखण्डे । आर्यावर्तान्तर्गतब्रह्मावर्तैकदेशे बौद्धावतारे अमुकस्पिनवर्तमान व्यावहारिकअमुकनाम्नि संवत्सरे अमुकायने अमुकर्तौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थे श्रीदेवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथं स्वस्वराशिस्थितेषु सत्सु ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं प्रातःसंध्योपासनमहं करिष्ये ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

॥ मंत्राचमनम्. ॥

ॐ सूर्यश्चेति मंत्रस्य नारायण ऋषिः

सूर्योदेवता अनुष्टुपछन्दः । मंत्राचमने विनियोगः

ઉપર પ્રમાણે બોલી—જમણા હાથમાં જલ લઈને નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यद्रात्र्या पापमकार्षं मनसावाचा हस्ताभ्यां पद्भ्या-

मुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्किञ्चिदुरितंमयि इदमहंमा-
ममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषिजुहोमि स्वाहा । आचम्य ॥

એ પ્રમાણે બોલી જલ પી જવું.

॥ मार्जनम्. ॥

आपोहिष्ठेति तृचस्य सिंधुद्वीप ऋषिः । गायत्री छंदः आपोदेवता मार्जने विनियोगः ।

નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલતા જવું અને દર્ભવડે મસ્તક ઉપર જલ છાંટતા જવું.

ॐ आपो हिष्ठामयो भुवः ॐ तान ऊर्जे दधातन । ॐ महेरणाय चक्षसे ॐ योवः शिवतमो रसः । ॐ तस्य भाजयते हनः । उशतीरिव मातरः । तस्मा अरंगमामवः । ॐ यस्यक्षयाय जिन्वथ । ॐ आपोजनयथाचनः ।

॥ अघमर्षणम्. ॥

द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिलराजपुत्र ऋषिः आपोदेवता । अनुष्टुपछन्दः । अघमर्षणे विनियोगः ।

જમણા હાથની અંજલીમાં પાણી લઇ નાક પાસે રાખી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ द्रुपदादिवमुमुचानः । स्विन्नः स्नातोमलादिव । पूतं पवित्रेणेवाज्ज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ।

એ મંત્ર ભણી જલાંજલી, પાપ જાય છે તેમ સમજી ડાબી તરફ નાખી દેવી.

आचम्य આચમન કરીને

अर्घप्रदानम्.

स्ववर्णविहितया गायत्र्या अर्घ्यत्रयं दद्यात्

પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી ઉભા થઇ બે હાથની અંજલીમાં જલ રાખી પોતપોતાના વર્ણની ગાયત્રી બોલીને સૂર્યને ત્રણ અર્ઘદાન કરવાં.

सूर्योपस्थानम्.

उद्वयमित्यस्य हिरण्यस्तूप ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः । सूर्यो-देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः

ॐ उद्वयंतमसस्परिस्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवन्देवत्रा-सूर्य्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ।

ॐ उदुत्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्ति केतवः दृशेव्विश्वाय सूर्य्यम् ॥

ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्यव्वरुणस्याग्नेः । आप्राद्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षं सूर्य्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च ॥

ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतं शृणुयाम शरदःशतम्प्रब्रवाम शरदःशतमदीनाःस्याम शरदःशतम्भूयश्च शरदःशतात् ॥

इत्युपस्थाय नमस्कृत्य

ઉભા થઇ ઉપલો મંત્ર બોલી સૂર્ય ને નમસ્કાર કરવા.

સ્તુતિ–

तेजोऽसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः । आज्यं देवता । यजुश्छन्दः । गायत्र्यावाहने विनियोगः ।

ॐ तेजोऽसि शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ।

એ પ્રમાણે સૂર્યોપસ્થાન કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं यथासंख्याकं गायत्रीजपमहं करिष्ये ।

મારા પાપના ક્ષયને માટે શ્રી ગોપીજનવલ્લભની પ્રસન્નતા માટે મારાથી બનશે તેટલી ગાયત્રી જપીશ.

इति संकल्प्य करमालया गोमुखीस्थतुलसीमालया दशवारमष्टाविंशतिवारमष्टोत्तरशतवारं वा गायत्रीं जपित्वा ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને કરમાલાવડે અથવા તુલસીની

માળાવડે દશવાર અઠાવીશ વાર અથવા એકસોઆઠવાર ગાયત્રીજપ કરવો. ત્યાર પછી હાથમાં જલ લઇ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

कृतेनानेन यथासंख्याकेन प्रातःसन्ध्याङ्गभूतगायत्रीजपाख्येन कर्मणा भगवान्सर्वात्मकः श्रीगोपीजनवल्लभः प्रीयतां न मम ।

प्रार्थना.

હાથ જોડી નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી.

ॐ देवा गातु विदोगातु वित्त्वा गातु मित । मनस्पत इमं देवयज्ञं स्वाहा वातेधाः ।

ॐ उत्तमे शिखरे जाते, भूम्यां पर्वतमूर्धनि । ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता, गच्छ देवि यथासुखम्

नमोऽस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये
सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते
सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥ १ ॥

नमोब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।
जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमानमः ॥ २ ॥
आकाशात्पतितं तायं यथा गच्छति सागरम् ।
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रतिगच्छति ॥ ३ ॥
आसत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वतात् ।
ये सन्ति ब्राह्मणा देवास्तेभ्यो नित्यं नमोनमः ॥ ४ ॥

એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી પરમેશ્વરને પ્રણામ કરવા.

अमुकसंख्याऽमुकप्रवरान्विताऽमुकगोत्रोत्पन्नोऽहंशुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यंदिनीवाजसनेयशाखाध्यायी अमुकशर्मा, वर्मा, गुप्तोऽहं भो परमेश्वर त्वामभिवादये.

इति प्रातःसंध्या.

॥ अथ माध्यान्हसंध्या. ॥

आचम्य प्राणानायम्य

પ્રાતઃ સંધ્યાની પેઠે આચમન અને પ્રાણાયામ કરીને સંકલ્પ કરવો તેમાં "मध्यान्हसंध्योपासनमहंकरिष्ये" એમ બોલવું.

સંકલ્પ.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं माध्याह्न संध्योपासनमहं करिष्ये इति संकल्प्य

મંત્રાચમન.

ત્યાર પછી હાથમાં જલ લઇ નીચેનો મંત્ર બોલી મન્ત્રાચમન કરવું.

ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वी पूता पुनातुमाम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातुमाम् । यदुच्छिष्टमभोज्यञ्च यद्वा दुश्चरितं मम । सर्वं पुनातु मामापोऽसतांच प्रतिग्रहं स्वाहा ।

इतिमन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातःसंध्यावत्कुर्यात् ॥

એ પ્રમાણે મન્ત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.

इतिमाध्याह्नसन्ध्या.

अथ सायंसंध्या

कृतस्नानो धृतपवित्रवासाः पवित्रासने उपविश्य आचम्य प्राणानायम्य.

સાંજના સૂર્યાસ્ત પહેલાં શૌચાદિ આવશ્યક કાર્યથી નિપટી—સ્નાન કરી પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી પશ્ચિમ દિશા તરફ દર્ભાસન ઉપર બેસી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી હાથમાં જલ લઇ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं सायंसंध्योपासनमहं करिष्ये इति संकल्प्य.

મન્ત્રાચમન.

હાથમાં જલ લઇ નીચેનો મંત્ર બોલી આચમન કરવું.

ॐ अग्निश्च मामन्युश्च मन्यु पतयश्च मन्यु कृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यदह्ना पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना अहस्तदवलुम्पतु यत्किंचिद्दुरितं मयि ।

इदमहं माममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा इति मन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातःसंध्यावत्कुर्यात् ॥

એ પ્રમાણે મન્ત્રાચમન કરી બીજુ બધું પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.

॥ इति त्रिकालसन्ध्या ॥

अथ तर्पणम्

धृतकुशपवित्रः आसने उपविश्य आचम्य प्राणा-
नायम्य

કુશાસન ઉપર બેસી અનામિકામાં દર્ભની પવિત્રી ધારણ- કરી પ્રાણાયામ કરીને હાથમાં સંકલ્પ કરવા જલ લઈ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अद्य पूर्वोच्चारित एवंगुणविशेषणविशिष्टायां शुभ पुण्यतिथौ ममात्मनः नित्यकर्मानुष्ठानद्वारा ॐ तत्सत् श्री- गोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं देवमनुष्यपितृतर्पणमहं करिष्ये

આવી રીતે આંગળીઓના વચમાંથી જલ મુકવું.

इति संकल्प्य આવી રીતે સંકલ્પ કરીને.

पूर्वाग्रदर्भानादाय अक्षतैर्देवतीर्थेन ॐ ब्रह्मातृप्यताम्, ॐ विष्णु- स्तृप्यताम्, ॐ रुद्रस्तृप्यताम्, ॐ देवास्तृप्यंताम्, ॐ प्रजापति- स्तृप्यताम्, ॐ छंदांसि तृप्यंताम्, ॐ वेदास्तृप्यंताम्, ॐ ऋषय- स्तृप्यंताम्, ॐ पुराणाचार्य्यास्तृप्यंताम्, ॐ गंधर्वास्तृप्यंताम्, ॐ इतराचार्य्यास्तृप्यताम्, ॐ संवत्सरःसावयवस्तृप्यताम्, ॐ देव्यस्तृप्यंताम्, ॐ अप्सरसस्तृप्यंताम्, ॐ देवानुगास्तृप्यं- ताम्, ॐ नागास्तृप्यन्ताम्, ॐ सागरास्तृप्यन्ताम्, ॐ पर्वता

स्तृप्यन्ताम्, ॐसरितस्तृप्यन्ताम्, ॐमनुष्यास्तृप्यन्ताम्, ॐयक्षास्तृप्यन्ताम्, ॐरक्षांसितृप्यन्ताम्, ॐपिशाचास्तृप्यन्ताम्, ॐसुपर्णास्तृप्यन्ताम, ॐभूतानि तृप्यन्ताम्, ॐपशव स्तृप्यन्ताम्, ॐवनस्पतयस्तृप्यन्ताम्, ॐओषधयस्तृप्यन्ताम्, भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम् । इति देवतर्पणम् ॥

निवीत्या उत्तराभिमुखः यवैर्ऋर्षींस्तर्पयेत् । तद्यथा

કંઠમાં જનોઇ કરી ઉત્તરમાં મુખ રાખી જવથી નીચે પ્રમાણે તર્પણ કરવું.

ॐसनकस्तृप्यतु । २ । ॐसनन्दनस्तृप्यतु । २ । ॐसनातन स्तृप्यतु ।२। ॐसनत्कुमारस्तृप्यतु।२। ॐकपिलस्तृप्यतु।२।ॐआसुरिस्तृप्यतु । २ । ॐवोढुस्तृप्यतु । २ । ॐपंचशिखस्तृप्यतु । २ ।

इतिमनुष्यतर्पणम्.

कृतापसव्यो दक्षिणाभिमुखः कुशपाणिः पितृंस्तर्पयेत्

જનોઇને ડાબી બાજુ કરી દક્ષિણમાં મુખ રાખીને હાથમાં દર્ભ લઇ નીચે પ્રમાણે તર્પણ કરવું

ॐकव्यवाडनलस्तृप्यताम्।३।ॐसोमस्तृप्यताम्।३।ॐयज्ञस्तृप्यताम् । ३ । ॐअर्यमा तृप्यताम् । ३। ॐअग्निष्वात्ताः पितरस्तृप्यन्ताम् । ३ । ॐसोमपाः पितरस्तृप्यन्ताम्॥ ३ ॥ ॐवर्हिषदः पितरस्तृप्यन्ताम् । ३ । ॐयमायनमस्तर्पयामि ।३। ॐधर्मासनाय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐमृत्यवे नमस्तर्पयामि ।३। ॐअन्तकाय नम-

स्तर्पयामि। ३ । ॐवैवस्वताय नमस्तर्पयामि ।३। ॐकालाय नमस्तर्पयामि। ३ । ॐसर्वभूतक्षयाय नमस्तर्पयामि। ३। ॐऔदुम्बराय नमस्तर्पयामि। ३। ॐदध्नाय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐनीलाय नमस्तर्पयामि। ३। ॐपरमेष्ठिने नमस्तर्पयामि।३। ॐवृकोदराय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐचित्राय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ चित्रगुप्ताय नमस्तर्पयामि । ३ ।

निष्पितृक एव पितृतर्पणं कुर्यात् । तच्चापसव्येन

જેને પિતા ન હોય તેણે પિતૃ તર્પણ નીચે પ્રમાણે કરવું.

अमुकगोत्रः असमत्पिता अमुक शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्पितामहः अमुकशर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्प्रपितामहः अमुकशर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ४ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्माता अमुकनाम्नी वसुरूपा तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्पितामही अमुकनाम्नी रुद्ररूपा तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्प्रपितामही अमुकनाम्नी आदित्यरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्मातामहः अमुकशर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः । ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्प्रमातामहः अमुकशर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मद्वृद्धप्रमातामहः अमुकशर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्मातामही अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्प्रमातामही अमुकदा रुद्ररूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मद्वृद्धप्रमातामही अमुकदा आदित्यरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

ततः स्वपत्न्यादिकमेकोद्दिष्टगणं तर्पयेत् ॥

ત્યારપછી સ્ત્રીઆદિ એકોદ્દિષ્ટ ગણનું તર્પણ નીચે-પ્રમાણે કરવું.

---

१ तातामबात्रितयं सपत्नजननी मातामहादित्रयं, सस्त्रि स्त्रीतनयादि तातजननीस्वभ्रातरःसस्त्रियः । तातामबात्मभगिन्यपत्यधवयुक्, जायापिता सद्गुरुः शिष्याप्ताः पितरो महालयविधौ तीर्थे तथा तर्पणे ॥ १ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्पत्नी अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मत्सुतः अमुकशर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् ।
इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रा अस्मत्कन्या अमुकदा वसुरूपा० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मत्पितृव्यः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मन्मातुलः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रोऽस्मद्भ्राता अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्राऽस्मत्पितृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रा अस्मन्मातृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रा अस्मदात्मभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मच्छ्वशुरः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मद्गुरुः अमुकशर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मन्मित्रं अमुक शर्मा वसु० ॥ ३ ॥
अमुकगोत्रः अस्मदाप्तः अमुक शर्मा वसु० ॥ ३ ॥ इदं जलं
तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

ततः । आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं देवर्षिपितृमानवाः ॥ तृप्यंतु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः ॥ १ ॥

अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम् ॥ आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तु तिलोदकम् ॥ २ ॥

अनेन मंत्रेण पितृतीर्थेनैकवारं तिलोदकं दद्यात् ॥

આ મંત્ર બોલીને એક વખત તિલ, અને જલ, અંગુઠા અને તર્જનીના વચલા ભાગમાંથી આપવું.

ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥
ते गृह्णंतु मया दत्त वस्त्रनिष्पीडनोदकं ॥ १ ॥
इति वस्त्रनिष्पीडनोदकं दत्वा ।
ॐनमोविवस्वते ब्रह्मन् भास्वते विष्णुतेजसे ॥
जगत्सवित्रे शुचये नमस्ते कर्मदायिने ॥
अनेन मन्त्रेण सूर्यायैकमर्घ्यंदत्वा

ઉપરનો શ્લોક બોલી સૂર્યને ૧ અર્ઘ આપવો.

अनेन यथाशक्ति देवमनुष्यपितृतर्पणाख्येन कर्मणा पितृरूपी जनार्दनवासुदेवः प्रीयतां न मम ॐतत्सत् श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

निम्नलिखितनाम्ना वैष्णवेनैतत्पुस्तकमुद्रणमात्रव्ययोदत्तः ।

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું—

મોટું મંદિર.

શ્રી બાલકૃષ્ણ પાઠશાળા.

મુંબઈ.